

Orta Çağ Manastır Scriptoriumunun İşlevi: Bilginin Üretimi, Kopyalanması ve Muhafazası

Havva TURAN (*)

Öz

Manastırlar, iffet, yoksulluk ve itaat ilkelerine kendini adanmış keşişlerin bir arada yaşadığı dışa kapalı mekanlardır. Kendi kendine yetebilen bu kurumlar, sadece ibadet merkezleri olmakla kalmayıp aynı zamanda Hristiyan toplumunun entelektüel zeminini de oluşturmuştur. Manastır kompleksi içinde bulunan scriptorium bölümü el yazmaların kopyalanması, yazılması ve arşivlenmesi gibi süreçlerle bilginin sürekliliğini sağlamıştır. Bu çalışma, Batı manastır scriptoriumunu merkeze alarak tarihsel süreçte bilginin işlenişine odaklanmıştır. Aynı şekilde 10. ilâ 13. yüzyıl Batı coğrafyasında hızla yayılan Cluny ve Sistersiyen gibi dini toplulukların scriptorium örnekleriyle desteklenmiştir. Çalışmada Katolik doktrinine göre şekillenen dini toplulukların kültürel çalışmalara dair belirledikleri kararlardan yararlanmışlardır. Ayrıca yazım araçlarının temini, el yazmalarının nasıl kopyalandığı, nitelikli keşişlerin bir ibadet tarzı olarak kopyalama işini nasıl üstlendiği, bilginin nasıl korunduğu, manastır kütüphanelerinde hangi bilgilerin arşivlenip işlendiği gibi konular çok boyutlu olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda manastır bilgi hafızası tarihsel, toplumsal, ideolojik ve kültürel yönleriyle incelenmiştir. Çalışma Orta Çağ manastır scriptoriumunun bilginin üretiminde ve sürekliliğindeki etkin rolünü ve günümüze katkısını ortaya koymayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Manastır, Scriptorium, Bilgi, İstinsah, Muhafaza Yöntemleri

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 17.03.2025

Kabul Tarihi: 29.05.2025

(*) Dr., Arş. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü.

E-posta: havvasebetc@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8932-3962>

Havva Turan, "Orta Çağ Manastır Scriptoriumunun İşlevi: Bilginin Üretimi, Kopyalanması ve Muhafazası," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 20 (Mayıs 2025): 77-96.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.11.20.153>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

The Function of the Medieval Monastery Scriptorium: Production, Copying, and Preservation of Knowledge

Havva TURAN (*)

Abstract

Monasteries are closed spaces where monks committed to chastity, poverty, and obedience coexist. These self-sufficient institutions were not only places of worship, but also the intellectual heart of Christian society. The scriptorium within the monastic complex ensured the continuity of knowledge through processes such as copying, writing, and archiving manuscripts. The focus of this study is on the Western monastic scriptorium and how knowledge is processed in the historical process. Likewise, it is supported by the scriptorium examples of religious communities such as Cluny and Cistercians, which spread rapidly in Western geography in the 10th to 13th centuries. In the study, the decisions of religious communities shaped according to Catholic doctrine regarding cultural studies were utilized. In addition, issues such as the provision of writing tools, the copying process, the role of qualified monks in copying as a form of worship, the preservation of knowledge, and the archiving and processing of information in monastic libraries are discussed in a multidimensional manner. In this context, monastic knowledge memory is analyzed in its historical, social, ideological, and cultural aspects. The article aims to reveal the effective role of medieval monastic scriptoria in the production and continuity of knowledge, as well as their contribution to the present day.

Keywords: Monastery, Scriptorium, Knowledge, Copying, Protection Methods

Original Research Article

Submission Date: 17.03.2025

Acceptance Date: 29.05.2025

(*) PhD, Res. Asst., Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History.

E-mail: havvasebetci@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8932-3962>

Havva Turan, "The Function of the Medieval Monastery Scriptorium: Production, Copying, and Preservation of Knowledge," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 20 (May 2025): 77-96
DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.11.20.153>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Orta Çağ boyunca manastırlar, yalnızca dinî ibadet ve inziva mekânları olmanın ötesinde, aynı zamanda bilginin üretildiği, saklandığı ve yeniden inşa edildiği entelektüel merkezler olarak önemli bir işlev üstlenmişlerdir. Manastır kompleksinin bir uzantısı olan *scriptorium*lar bu işlevin yürütüldüğü yazı alanları olarak entelektüel yapıya hizmet etmiştir. Batı manastırcılığı bağlamında özellikle de Fransa coğrafyasında 10. ve 13. yüzyıllar arasında hızla gelişip yaygınlaşan Cluny ve Sistersiyen gibi dini toplulukların aracılığıyla ve Benedikten geleneği kapsamında manastır *scriptorium*ları gelişmiştir. Bu manastır kurumlarında ekonomik şartlara göre değişkenlik gösteren küçük veya büyük ölçekli bir *scriptorium* alanının olmasına özen gösterilmiştir. Manastırın nitelikli keşişleri de ibadet esaslı el emeğine dayalı iş gücü doğrultusunda bu özel alana istihdam edilmiştir. Kilise otoritesi altında şekillenen manastır bilgi hafızası, Latince bilen eğitimli keşişlerin *Kutsal Kitap* ve Kilise Babalarının eserlerini okuyup anlamlandırmasıyla güçlenmiştir. Nihayetinde de bu keşişler manastırda sadece mevcut metinleri kopyalamakla kalmayıp aynı zamanda metinler üzerine şerh düşme ve yeni metinler yazma gibi entelektüel bir zemin de oluşturmuşlardır. Keşişlerin *scriptorium*da çalışma çabalarından da anlaşılacağı üzere sadece bilgi üretim süreciyle ilgilenmemişler aynı zamanda bilginin sürekliliğini de sağlayarak Hristiyan toplumuna hizmet etmişlerdir.

Manastır *scriptorium*larında çalışan keşişler, Aziz *Benedictus Kuralı*'nda¹ vurgulanan *ora et labora* (dua et ve çalış)² ilkesine bağlıydı. Özellikle de keşişlerin dua etmesinin yanı sıra çalışmaları gerektiğine dair vurgu diğer günlük işlerde olduğu gibi yazı ve kopyalama işleri için de geçerliydi. Böylece ruhsal ve bedensel bir disiplin olan yazı eylemi sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda Tanrı'nın sözünün korunması ve yayılması bakımından da kutsal bir görevdi. Bu kutsallıktan dolayı keşişler için büyük emek ve sabır isteyen *scriptorium*da çalışmak bireysel tefekkür ve manevi kurtuluştur.

Karolenj Rönesansı'ndaki kültürel değişimler, Orta Çağ yazı biçimine ve manastır edebi literatürüne de katkı sunmuştur. Her ne kadar klasik metinlerin göz alıcılığı söz konusu olsa da kutsal metinlerin önemi manastır keşişleri tarafından unutulmamıştır. Manastır keşişleri klasik yazarların eserlerini okumakla birlikte onları kopyalama ve muhafaza etme sorumluluğunu da üstlenmiştir. Dini kitaplar, ayin kitapları, hagiografiler, gramer ve ders kitapları, dini sözlükler, tarih ve pek çok edebi metinler manastır *scriptorium*unda çoğaltılmış, yazılmış ve manastır kütüphanelerinde muhafaza edilmiştir. Neticede Kilise çatısı altında bulunan manastır kurumunda bilgi sadece metinsel içerik olarak tanımlanmamış aynı zamanda seçme, yasaklama ve çoğaltma süreçleriyle biçimlenen ideolojik bir yapı olarak da değerlendirilmiştir.

Kolektif belleğe hizmet eden manastır *scriptorium*larında üretilen ve kopyalanan bilgi aynı zamanda ortak bir kimlik inşası da demektir. Bu özelliğinde dolayı *scriptorium*un manastır

¹ Aziz Benedictus (ö. 480-547) başrahibi olduğu Monte Cassino Manastırı'nda keşişlerin yaşamını belli bir standarda oturtma girişimi sonucunda *Aziz Benedictus Kuralı* adlı bir kılavuz kitapçığı ortaya çıkmıştır. Batı manastırcılığını şekillendiren bu kurallar bütünü uzun süre çeşitli dini topluluklar tarafından uygulanmıştır.

² Benedictus de Nursia, *The Rule of St. Benedict*, trans. Carolinne White (London: Penguin Books, 2008), 118-19.

yerleşkesi içindeki konumu, bilgi üretiminde gerekli olan yazı malzemelerinin oluşumu, manastır keşişlerinin bu sürece katkısı, çoğaltma ya da yeniden yazımda tercih edilen eserler ve muhafaza yöntemleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Nihayetinde de bu alanların toplumsal hafızaya katkısı vurgulanmıştır.

Manastır *Scriptorium*unun Tanımı ve Mekansal Özelliği

Latince *scribere* (yazmak) fiilinden türeyen *Scriptorium* terimi, yazı yazılan yer anlamına gelmektedir. Genelde dini bir kurumda organize bir şekilde kitap çoğaltılması, kodekslerin transkripsiyonu ve metinlerin yazıldığı uygun aydınlatma ve uygun mimari özelliklere sahip alanlar için kullanılmaktadır.³ Diğer bir deyişle kendini dine adanmış kimseler tarafından bilginin üretildiği, çoğaltıldığı ve korunduğu istikrarlı ya da karmaşık atölyeler olarak da tanımlanmaktadır. Orta Çağ Avrupası'nda manastırlarda el yazmalarının kopyalanması, manastır yaşamında keşişlerin el emeğine dayalı iş gücüne de örnek teşkil etmektedir. Zira orada üretilen el yazmaların saklanıp korunması hem nitelikli yazman keşişin hem de yazıhanenin varlığına işaret etmektedir. Manastır bağlamında Benedikten, Cluny ve Sistersiyen Manastırı ve bunlara bağlı kurumların yazıhanelerinde keşişler tarafından el yazmaları kopyalanmıştır.⁴ Bu kopyalama işleminde merkez manastırdan kitap alınarak tanınan süre içerisinde kopyalama işlemi tamamlanınca tekrar merkez kütüphanesine gönderilmesi zaruridir. Örneğin Sistersiyenlerin merkez manastırı olan Cîteaux Manastırı'nın 1098 yılındaki kuruluşunda Başrahip Robertus'un Molesme Manastırı'na geri gönderilmesi esnasında kitaplar hariç yanında getirdiği diğer şeyleri Cîteaux'da bırakmasına izin verilmişti. Dua kitaplarının ise kısa bir süre içerisinde kopyalanarak orijinal nüshalarının Molesme'e gönderilmesi vurgulanmıştı.⁵ Bu örnekten de anlaşıldığı üzere kitaplar sadece bilgiyi temsil etmiyordu, aynı zamanda bir manastırın mülkü olarak da değerli nesnelerdi.

Yazmanlar için aydınlatma gün ışığıydı ve bu alanda nitelikli keşişler çalışırken bu ışığı kullanırlardı. Manastır kroki örneklerine göre değişiklik gösteren bu çalışma alanları bazen kompleksin sadece bir köşe veya odasına konumlu iken bazen de sadece yazmanlara ve kitaplara ayrılmış donanımlı alanlardı.⁶ Bir Sistersiyen Manastır (Beaulieu) incelemesinde *scriptorium*un kompleksin kuzey koridorunda kurulu olduğu ve keşişin yeni yazılmış parşömeni kuruması için koridora serdiği kaydedilmiştir.⁷ Yapının konumuna ilaveten manastır uygulamaları kapsamında keşişlerin manastır içinde olduğu gibi yazma eylemini yürüttüğü alanlarda da sessizlik temel unsurlardan biriydi.⁸

³ Ana Suarez Gonzalez, "Cistercian Scriptoria in the Twelfth and Thirteenth Centuries," *Culture and Society in Medieval Galicia: A Cultural Crossroads at the Edge of Europe*, ed. James D'Emilio (Leiden: Brill Academic Publication, 2015), dipnot, 777.

⁴ Alison Stones, "Scriptorium: The Term and Its History," *Perspective* 1, (2014), 114.

⁵ Chrysogonus Waddell, (ed.), "Exordium Parvum," *Narrative and Legislative Texts From Early Cîteaux* (Cîteaux: Commentarii Cistercienses, 1999), 81; Conrad of Eberbach, *The Exordium Magnum of Conrad of Eberbach : The Great Beginning of Cîteaux, A Narrative of the Beginning of the Cistercian Order*, ed. E. Rozanne Elder, trans. Benedicta Ward - Paul Savage (Minnesota: Cistercian Publications, 2012), 425.

⁶ Stones, "Scriptorium: The Term and Its History," 113.

⁷ David H. Williams, *The Cistercians in the Early Middle Ages* (Trowbridge: Cromwell Press, 1998), 101.

⁸ Chrysogonus Waddell, (ed.), "Instituta Generalis Capituli Apud Cistercium," *Narrative and Legislative Texts From Early Cîteaux* (Cîteaux: Commentarii Cistercienses, 1999), 492.

9. yüzyıla kadar dikte ve sesli okuma yöntemi olarak tasvir edilen manastır yazı üretim tarzı, bu yıldan sonra sadece kopyalayan kişinin iç sesine dönüşmüştür. Bu değişime anonim bir yazarın tamamladığı kitabın ardından düştüğü sözler örnek verilebilir: “Ne zorlu çaba gerektirdiğini kimseler bilmez. Üç parmak yazıyordu. İki göz okuyordu. Bir dil söylüyor ve tüm beden çalışıyordu. Ancak müstensih çalışırken iç sesiyle sözcükleri parşömene aktarıyordu.”⁹ *Scriptoriumlardaki sessiz olma ilkesi neticesinde keşişlerin birbirleriyle iletişimlerini işaretlerle yapmış oldukları anlaşılmaktadır. Buna göre, müstensih eğer yeni bir kitaba ihtiyaç duyuyorsa eliyle boşlukta sayfa çevirir gibi işaret yapmaktaydı. Eğer Mezmurlar kitabını istiyorsa o zamanda Kral Davut’a atfen iki elini kafasının üzerinde taç şeklinde gösterirdi. Haç işareti dua kitabını temsil ederken mumlardan düşen hayali yağı silmek de dua sözlüğüne işaret ederdi. Bedenin bir köpek gibi kaşınması pagan dönemden kalma bir esere atıftı.¹⁰ Sistersiyen uygulamalarında manastırda olduğu gibi yazı odalarında da sessiz olunması gerektiği kuralı mevcuttu¹¹ ve onlar da işaret dilini kullanmıştı.*

910 yılında temelleri atılmış olan ve 11. yüzyılın en etkili manastır topluluklarından olan Clunylilerin ise heterojen nüfus yapısından dolayı Latincenin dışında yerel dilde konuşan keşişleri vardı. Bu keşişlerin bazıları Latince bilmemekte, bazıları da kendi dillerinde anlaşılamamaktaydı. 11. yüzyılda Cluny yetkilileri bu kontrolsüz iletişim sorununu kendine özgü bir işaret dili ile çözmeye çalışmıştır. Böylece sözlü iletişim dışında bilgi alışverişinde belirlenmiş işaret dili kullanımıyla ritüeller sırasında uygun adabı sağlama, farklı ve belki de karşılıklı olarak anlaşılmaz dilsel geçmişlerden gelen bireyler arasında ortak bir kimlik duygusunu teşvik etmenin etkili bir yolunu bulmuşlardır.¹² Cluny geleneğine bağlı Hirsau Kütüphanesi’nde okuyucuların işaretlerle ifade edemeyecekleri acil bir durum olmadıkça konuşmalarına izin verilmemesi örneği sessizlik ilkesine verilen önemi göstermektedir.¹³

Sessizlik kuralıyla birlikte manastır hayatının bir parçası olan yazı ve okuma odaları keşişlerin bilgi üretimi ve ibadetlerini icra ettiği sakin ve sade mimari özelliğe sahiptir. Yangın tehlikesine karşı kandil kullanmayıp gündüz çalışan keşişlerin gün ışığından tümüyle yararlanabilmesi için daha uzun pencere şekli tercih edilmiştir. Parşömenlerin muhafazası ve yazıların akması için nem ve rutubetli alanlardan uzak durulmuş; hatta bazı manastır örneklerinde mutfağın üst katında da yazı alanı konumlanmıştır.¹⁴ Böylece bu çalışma alanlarının belli bir oda sıcaklığında olmasına dikkat edilmiştir.

⁹ Alıntılanan eser. Alberto Manguel, *Okumanın Tarihi*, çev. Füsun Elioğlu. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 73.

¹⁰ Alan G. Thomas, *Great Books and Book Collectors* (London: Chancellor Press, 1975), 9; Manguel, *Okumanın Tarihi*, 73; Jean Lerlercq, *The Love of Learning and the Desire for God: A Study of Monastic Culture*, trans. Catharine Misrahi. (New York: Fordham University Press, 1982), 124.

¹¹ Aziz *Benedictus Kuralı*’nda geceleri ve yemek vakitlerinde sessizliğin korunmasındaki hususa göre Sistersiyenler de manastırın bazı bölümlerinde sessiz olunması kuralını uygulamıştır. 1150’li yıllarda olduğu varsayılan manastır *scriptorium*larında da sessizlik ilkesini kurallaştırdıkları anlaşılmaktadır. Bu kural: “In omnibus scriptoriis ubicumque ex consuetudine monachi scribunt, silentium teneatur sicut in claustris” şeklinde geçmektedir. Chrysogonus Waddell, “Instituta Generalis Capituli Apud Cistercium,” 492; Scott G. Bruce, *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism: The Cluniac Tradition 900-1200* (New York: Cambridge University Press, 2007), 146–47.

¹² Bruce, *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism*, 99–100.

¹³ Bruce, *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism*, 89.

¹⁴ Monte Cassino Manastırı’ndaki nem vurgusuna dair bkzn. Francis Newton, *The Scriptorium and Library at Monte Cassino (1058-1105)* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 222.

Manastır *Scriptorium*unda Bilgi Üretiminde Kullanılan Malzemeler

Yazar ve müstensihler tarafından kullanılan malzemeler arasında hayvan derisi, mürekkep, çeşitli kök boyaları, tüy kalemler ve tabletler başlıca temel araçlardı. Tedarik ve dayanıklılık gibi sebeplerden ötürü papirüse alternatif olan hayvan derisinden üretilen parşömenler Orta Çağ yazı malzemesi olarak ön plana çıkmıştır.¹⁵ Özellikle inek, keçi ya da koyun derisi uzun bir işlem sürecinin ardından yazıma hazır hale getirilmiştir. Hayvan derisinin yüzülmesiyle başlayan bu işlem derinin üzerindeki et, yağ ve tüy gibi kalıntıların ayrıştırılması için kireç ve sudan oluşan bir çözelti içerisinde yumuşayana kadar bekletilirdi. Ardından kaygan ve sarkık deri bir tonoz şeklinde tahta parçası üzerine yerleştirilir, üzerindeki tortular ve tüyler *lunellum* adı verilen hilal şeklinde ucu keskin bir aletle temizlenirdi.¹⁶ Bu işlemde en önemli husus, derinin delinme ve yırtılma ihtimaline karşı dikkatli olunmasıydı. Nihayetinde deri iyice durulanıp kuruması ve gergin bir şekle dönüşmesi için büyük bir çerçeveye tutturulurdu. Kurumasının ardından davul derisini andıran ince katman, *lunellum* ile tekrar kazınır ve tüm kirlerden ovularak temizlenirdi. Gerildiği çerçeveden çıkarılarak yaprak yaprak kesilip yazı için *bifolia* haline getirilirdi.¹⁷ *Bifolia* katlanarak iki yaprak şeklini alırdı; bunlar da kâğıt destesi ve en nihayetinde de bir kitabın temel yapısını oluşturmaktaydı.¹⁸

Kitap formatında katlanmış bu yapraklar keskin bir tıgla delinip kenarlarına cetvel çekilerek delikler açılırdı. Yazar da ölçüsü belirlenen alanlar üzerine yazı yazardı. Yaprakların bir araya getirilmesinin ardından nüshalar gevşek cilt kalıpları ya da meşe tahtalar arasında ciltlenirdi. Üst yüzey deri veya metallerle kaplanırdı; eğer İncil gibi değerli ve kutsal metinlerse kaplanmakla kalınmaz ayrıca da süslenirdi.¹⁹ İmparator II. Henry'nin (ö. 1189) bir yüzü saf altın ve çok değerli mücevherlerle kaplı İncil metin örneği kitap süslemesine atfedilen önemi göstermektedir.²⁰ Bu tür değerli taşlarla kitapların süslenmesi hırsızlık ve yağmalanma tehlikelerine karşı tartışma konusu olmuş ve manastır tüzüklerinde vurgulanan sadelik ilkesi bağlamında zaman zaman değişime uğramıştır.

Yazının üretiminde parşömen kadar önemli ve üretimi çok fazla çaba isteyen diğer temel malzeme ise mürekkeptir. Mürekkep yapımında bitki malzemesi, şarap, reçine ve su gibi çeşitli bileşenler kullanılmıştır. Bu içeriklere 10. yüzyılda safra, 12. yüzyılda ise *vitriol* adlı bir bileşen mürekkep üretim hammaddesi olarak eklenmiştir.²¹ İlk mürekkep yapım örneklerinde çeşitli ağaç parçalarının yakılması sonucu elde edilen kurumun ezilip suyla karıştırılması ve akışkan

¹⁵ Papirüs kullanımından parşömene geçiş ile ilgili bkznz. Özlem Genç, *Orta Çağ Avrupası: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Hayat* (İstanbul: Kronik Kitap, 2022), 17–20.

¹⁶ Elaine Treharne, *Perceptions of Medieval Manuscripts: The Phenomenal Book* (Oxford University Press, 2021), 20–24.

¹⁷ Treharne, *Perceptions of Medieval Manuscripts*, 24.

¹⁸ Treharne, *Perceptions of Medieval Manuscripts*, 24.

¹⁹ Treharne, *Perceptions of Medieval Manuscripts*, 20.

²⁰ Newton, *The Scriptorium and Library at Monte Cassino (1058-1105)*, 219.

²¹ Teknik olarak demir sülfatı demirin sülfürik asit içinde çözülmesiyle elde edilir. Bu madde ahşabın korunmasında, bitkisel boyamada ve tabaklamada kullanılmaktadır.

bir kıvam içinse tutkal eklenip şaraba batırılması gibi tarifler dikkat çekmektedir.²² Kurumdan elde edilen siyah mürekkep yazı yazmaktan ziyade genelde tezhip ve resim yapımında kullanılmaktaydı.²³

Başka bir mürekkep yapım tarifinde ise nisan yahut mayıs aylarında henüz filizlenmemiş alıç ağacından koparılan parçaların kurutulması, ardından da suda bekletilip çıkan öz suyun kaynatılması sonucu elde edilmesi söz konusudur. Önceki tarifte de olduğu gibi hammaddeye şarabın ve çeşitli kimyasal asitlerin eklenmesiyle mürekkep belli bir kıvama getirilmektedir.²⁴ Yazı, resim ve süsleme için kullanım haline getirilen mürekkep işleminde şarap önemli bir bileşen olmuştur. Şarabın sudan daha uçucu olma özelliği kuruma süresini kısaltmaktadır. Suyun aksine şarap karışımı ile elde edilen mürekkepler yazım esnasında akmamakta ve parşömeden silinmesi zorlaşmaktadır.²⁵ Sirke kullanımında ise 13. yüzyılda asidik oranından dolayı sirkenin yazı yüzeyindeki aşındırıcı etkisi yazarlar tarafından fark edilmiş olmalı ki kullanılmamasına vurgu yapılmıştır. Her ne kadar sirke ve şarap kullanımına itirazlar yapılmış olsa da parşömen üzerine yazı yazılmasında bu iki sıvının kullanımına sıkça rastlanmıştır. Yağmur suyu kullanımı da bahis konusu olmuş ancak beyaz şarabın vermiş olacağı fermenteyi geçemediği anlaşılmıştır. Neticede mürekkep yapımında suda bekletme, kaynatma ve filtreleme işlemleri en kritik süreçler olarak tarif edilmiştir.²⁶

Yazarlar tarafından soluk bir çizgi ile parşömenin üzerinde belirtilen satırlar arasında hem siyah hem de kırmızı renk mürekkep kullanılarak yazı yazılmıştır. Özellikle kırmızı renk el yazmasının başlığını, baş harfini, tarih ve metinlerdeki hataların ve düzeltmelerin gösteriminde kullanılmıştır. Ayrıca el yazma süslemesinde mavi, mor, yeşil, kahverengi ve altın sarısı renklerin kullanımı da söz konusudur.²⁷

Diğer bir yazım aracı ise tüy kalemlerdi. 7. yüzyılda Sevilalı Isidore (ö. 636) tarafından yazılan *Etymologiae* adlı eserde tüylü hayvanların kanatlarından elde edilen bu yazım aracı kanat anlamına denk gelen *pinna/penna* sözcüğüyle tanımlanmıştır.²⁸ Çok sert ve çabuk yıpranan kamış kalemlerin yerini almaya başlayan bu tüy kalemler parşömen üzerinde daha estetik izler bırakmasından dolayı sıkça tercih edilmişlerdi. Büyük kuş türlerinden özellikle de kuğu, hindi ve kazlardan elde edilen bu tüylerin kullanışlı hale getirilmesi için büyük bir hassasiyetle işlenmesi gerekmektedir. İlk olarak kuşlardan koparılan tüyler ısıtılarak ya da suda bekletildikten sonra

²² Monique Zerdoun Bat-Yehouda, *Les Encres Noires Au Moyen Âge* (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1983), 145; Isidore of Seville, *The Etymologies of Isidore of Seville*, trans. Stephen A. Barney, W.J. Lewis, et al. (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 381.

²³ Zerdoun Bat-Yehouda, *Les Encres Noires Au Moyen Âge*, 152.

²⁴ Zerdoun Bat-Yehouda, *Les Encres Noires Au Moyen Âge*, 157–58.

²⁵ Zerdoun Bat-Yehouda, *Les Encres Noires Au Moyen Âge*, 175.

²⁶ Zerdoun Bat-Yehouda, *Les Encres Noires Au Moyen Âge*, 176–77.

²⁷ Mavi, kırmızı ve kahverengi gibi renklerin kullanımına dair örnekler için bkznz. Gonzalez, “Cistercian Scriptoria in the Twelfth and Thirteenth Centuries,” 799; Karolenj döneminde değerli taşlarla kitapların süslenmesi ve el yazmalarında farklı renklerin kullanımı sonraki dönemlerde üretilen el yazmalarında bu tür yöntemlerin kullanılmasını şekillendirmiştir. Seda Demir, “Karolenj Rönesansı Bağlamında Kütüphaneler, Manastırlar ve Karolenj El Yazmaları,” *Türk Kütüphaneciliği* 35/2 (2021): 195.

²⁸ Isidore of Seville, *The Etymologies of Isidore of Seville*, 142.

kuma batırılarak sertleştirilirdi. Buradaki amaç, tütün yapısının iyileştirilme ve daha uzun süre yazı yazmaya dayanıklı esnek bir araca dönüştürülmesiydi. Ardından tütün uç noktasından çok uzak olmayan bir açıdan keskin bir bıçakla kesilir ve tütün üst kısmı açılarak oval bir delik oluşturulurdu.²⁹ Daha sonra hafif bir eğimle tütün uçları şekillendirilir ve mürekkebin nüfuz edebileceği bir alan yaratılırdı. Parşömen üzerinde kalem ve mürekkebin kolaylıkla buluşması için tütün en uç kısmı törpülenirdi.³⁰ Doğru yöntemlerle hazırlanmış bir kalem uzun ömürlü olabilmekteydi. Ayrıca kalem ucunun kesim eğimi yazının şeklini de belirlemekteydi. Örneğin, sıradan yazılar genellikle ince bir kalemle yazılırken formal kitap yazıları geniş uçlu bir kalemle yazılmaktaydı.³¹ Yazarların sağ ve sol el kullanımına göre de tütün seçimi söz konusuydu. Sağ elini kullananlar kazın sol kanadından yapılan tütün kalem kullanırken solaklar ise sağ kanattan yapılmış bir tütün kalem kullanmayı tercih ederek, daha hızlı ve kıvrak bir şekilde yazı yazmaktaydı.³²

Yazım araçları içerisinde sıkça adı geçen bir diğer araç ise balmumundan yapılmış tabletlerdir. Tablet kullanımı Antik Çağ'da olduğu gibi Orta Çağ'da da hemen hemen aynı kapsamda kullanılmıştır. Formal yazıların dışındaki günlük şeyler ve öğrenci ders notları genelde balmumundan yapılmış tabletler üzerine kaydedilmekteydi. Bir eseri kopya eden müstensihin aksine kendisi için ya da dikte yoluyla yazan bir yazarın önemli ekipmanı olan yazı tabletleri taslak metinlerin not edilmesinde kullanılan araçlardı. Farklı renklerde balmumu kullanılmış olsa da siyah ve yeşil renk kullanımı ağırlıktaydı. Bir dizi tablet bazen deri kayışlarla ya da deri bir kılıf içinde birbirine bağlanır ve bir tablet bütünü oluşturulurdu.³³ Deriden ya da ahşaptan kapaklara sahip olan bu tabletler aniden kaydedilmesi gereken bilgilerin mumlu yüzeye bir kalemle not edilmesi görevini üstlenmişti.³⁴ Pahalı parşömen ve diğer yazı araçlarının aksine hem kolay erişilebilir hem de taşınabilir olma özelliğinden dolayı günümüzün not defterleri fonksiyonunu görmekteydi. Tabletlerin işlevleri arasında metin taslakları hazırlamak, sanatsal tasarımları denemek, ayinleri kaydetmek, çalışma esnasında not almak, muhasebe ve şiir karalaması gibi hususlar bulunmaktadır.³⁵ Clanchy'nin Benedikten keşişi ve tarihçi olan Orderic Vitalis (ö.1142) anekdotu üzerinden vurguladığı tablet kullanımı taşınabilirlik ve erişim imkânına iyi bir örnektir.³⁶

“Winchester keşişi Anthony tarafından ziyaret edilmiş olan Orderic, keşişte önemli bir eser olduğunu duyunca heyecanlanmış ve kendisine Aziz William'ın hayatının bir kopyasını içeren bu nüshanın gösterilmesini istemiştir. Bunun bir kopyasını almak

²⁹ Michelle P. Brown, *Understanding Illuminated Manuscripts* (California: The J. Paul Getty Museum, 1994), 97.; Erişim 14.01.2025 <https://www.historyofpencils.com/writing-instruments-history/history-of-quill-pens/>; Erişim 14.01.2025 <https://www.regia.org/research/church/quill2.htm>

³⁰ Tütün kalem yapımının görsel anlatımı için bkzn. Ralph Douglass, “How to Make Your Own Goose Quill Pen,” *Pen Design* 52/1 (1950): 21.

³¹ Brown, *Understanding Illuminated Manuscripts*, 97.

³² Owen Thomas, “The Mighty Pen,” *The Christian Science Monitor*, 2001. Erişim 14. 01.2025 <https://www.csmonitor.com/2001/0828/p22s1-hfks.html>

³³ M. T. Clanchy, *From Memory to Written Record: England, 1066-1307* (Chichester, West Sussex, UK ; Malden, MA: John Wiley & Sons, 2013), 120; Brown, *Understanding Illuminated Manuscripts*, 119.

³⁴ Clanchy, *From Memory to Written Record*, 120.

³⁵ Brown, *Understanding Illuminated Manuscripts*, 119.

³⁶ Clanchy, *From Memory to Written Record*, 120–21.

isteyen Orderic ‘ama doğrusu, taşıyıcı yola çıkmakta acele ettiğinden ve kış soğuğu yazmamı engellediğinden, tabletler üzerinde tam ve doğru bir kısaltma yaptım ve şimdi onu kısaca parşöme aktarmaya çalışacağım.”³⁷

Bu ifadeler hem tablet kullanımının pratikliğine hem de yazma işleminin kış aylarındaki zorluğuna dikkat çekmiştir. Balmumuyla kaplanmış tabletler üzerine soğuk havalarda yazı yazmanın, parşöme yazmaktan daha kolay olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Sistersiyen manastırının koridoruna kuruması için serilen parşömen nüshaları³⁸ da Orderic’in vurguladığı gibi yazı yazma eyleminin sıcaklığa bağlı olarak mevsimsel bir eylem olabileceğinin kanıtı olabilir. Tabletlerin dezavantajları çokça kaybolmaları ve herhangi bir müdahale ile kolayca parçalanmalarıdır. 13. yüzyıla gelindiğinde bu tür tablet kullanımının yerini parşömen parçalarına bıraktığı anlaşılmaktadır. Parşömen üzerine not alma uygulamasına Fransisken mensubu Robert Grosseteste’in³⁹ el yazmalarında rastlanılmıştır.⁴⁰ Nihayetinde manastır yazarlarının tabletler üzerine alınan notları parşömenlere kopyalaması, bilginin kaydedilmesinde önemli bir yöntem olarak göze çarpmaktadır.

Yazarların metinlerin yazılmasında ve kopyalanmasında kullandıkları yazı masaları genelde eğimli olarak tasarlanmıştır. Yazı araçlarının pratik bir şekilde kullanılması ve nüshaların üzerinde herhangi bir el değmesinden kaynaklanan karalamaların oluşmaması için ergonomik bir özelliğe sahiptilerdi. Eğimden dolayı güç bilekten ziyade kola verilmekteydi ve böylece yazar hem daha az yorulmakta hem de elinin parşöme değmesinin önüne geçmekteydi. Yazar, yazı yazmaya başlamadan önce mürekkep daha kolay nüfuz etsin diye parşömenin yüzeyini temizlemekteydi. Ayrıca kopyalama esnasında sayfaların kapanmaması ve yazı sırasının karıştırılmaması için küçük tutturucu aletler de kullanılmaktaydı.⁴¹ Neticede bir metnin üretilmesi ve çoğaltılmasında kullanılan tüm yazım araç-gereçleri manastır ekonomik şartlarına uygun şekilde temin edilmekte, bilginin üretimi ve sürekliliği için de manastır keşişinin hizmetine sunulmaktaydı.

Manastır Keşişlerinin Bilgi Üretimine Katkısı

Bilginin manastır duvarları arasındaki muhafazası manastır başrahibinin görevlendirdiği keşişler tarafından üstlenilmiştir. Nitelikli keşişler çiftlik işlerinden ziyade manastır *scriptoriumunda* el yazmalarının kopyalanması ve manastır kütüphanesinin oluşturulmasında da önemli ölçüde katkı sağlamışlardır. Manastırlarda bu keşişlerin yetiştirilmesi zaman zaman farklılık gösterebilir. Aziz Benedictus’un başrahipliği zamanında keşişlerin eğitime dair herhangi bir düzenleme yapıp yapmadığı tartışma konusu olsa da Aziz *Benedictus Kuralı*’nda harflerin bilgisi ve Tanrı’yı arama arasındaki ilişki dikkat çekmektedir. Bir keşişin meditasyonu da dâhil *lectio divina* (*meditari aut legere*) ile Tanrı’nın şefkat ve merhametine nail olma isteği

³⁷ Ordericus Vitalis, *The Ecclesiastical History of England and Normandy*, trans. Thomas Forester, Vol. II (London, 1854), 243–44.

³⁸ Williams, *The Cistercians in the Early Middle Ages*, 101.

³⁹ 1175–1253 yılları arasında yaşamış olan İngiliz asıllı Robert Grosseteste, özellikle Yunan ve Arap bilim dünyasının çalışmalarını Avrupa Hristiyan dünyasına tanıtmış teologdur.

⁴⁰ Clanchy, *From Memory to Written Record*, 121.

⁴¹ Genç, *Orta Çağ Avrupası: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Hayat*, 27.

onu okuma-yazma bilmeye sevk etmektedir.⁴² Dolayısıyla manastırda kitap bulundurmak ve bu kitapların keşişler arasında dolaşması dikkat çeken husustur. Perhiz zamanlarında keşişlerin yoğun bir okuma yaptıkları anlaşılmaktadır. Başta *Kutsal Kitap* olmak üzere Jerome, John Cassian ve Aziz Basil'in yazıları ve ayin kitabı okumaları önerilmekte, hatta zaman zaman yemekhanede, koroda ve misafirlerin önünde keşişlerin okuma yaptıkları kaydedilmiştir.⁴³ Diğer yandan keşişlerin manastır kayıtlarını tutabilmesi için yazı yazmayı bilmesi mühimdir. *Kural*'da ise bir başrahibin izni kapsamında keşişler kitap, yazı tableti ve kalem alıp kullanabilmekteydi. Bu da Aziz Benedictus'un manastırında okuma-yazma eğitiminin verildiğine dair işarettir.⁴⁴ Cluny Manastırlarında ise başrahiplerin metin çoğaltma ve kitap biriktirme girişimleri ile seküler kesimden manastır topluluğuna katılan okur-yazar seçkinlerin aracılığıyla Cluny *scriptorium*ları da önemli bilgi üretim merkezleri olmuştur.⁴⁵ Keşişlerin gerek dini amaçlarla gerekse manastır işleyişi için donanımlı olması manastır kültür ve ekonomisine katkı sağlamıştır. Bir başrahip ya da kilercinin gelir-gider hesaplarını yapması manastır ekonomisinin kontrolü ve takibi için ne kadar önemliyse manastır yönetimine dair alınan kararların, o dönemde önemli bir iletişim aracı olan mektupların ve yapılan sözleşmelerin yazılması, kitapların kopyalanması ve arşivlenmesi de bir o kadar elzemdi.

Keşişlerin bazılarının ise kitap yapma, kopyalama, ciltleme ve hatta süsleme gibi alanlarda yetkinlikleri vardı. Kolektif bir yaşamın çatısı altında kitaplar da manastıra aitti ve bu keşişler tüm üretimlerini manastır için yapmaktaydı. Manastıra kültürel bir zenginlik sağlayan kitap kopyalama, Cassiodorus tarafından çok önemli görülmüş ve Vivarium Manastır keşişlerine verilen el yazmalarını çoğaltma görevi manastır *scriptorium*larına da eskiyi koruma ve geleneği sürdürme bağlamında esin kaynağı olmuştur.⁴⁶ Cassiodorus'un *Institutes of Divine and Secular Learning* adlı eserinde kitap kopyalamaya dair aşağıdaki görüşleri şöyledir:

“Tüm bedensel işler arasında kitap kopyalamak her zaman diğerlerinden daha çok zevkime hitap etmiştir. Özellikle de kopyalama sırasında zihin Kutsal Metinleri okuyarak eğitilmektedir. Bu kitapların ulaşabileceği diğerlerine bir tür vaazdır. Bu, elle vaaz vermek, parmaklarla dilleri çözmektir; insanlara sessizce kurtuluş sözcüklerini fısıldamaktır; kısacası, kalem ve mürekkeple şeytana karşı savaşımdır. Bir yazıcı ne kadar çok sözcük yazarsa, şeytan o kadar çok yara almaktadır.”⁴⁷

Böylece göreve bir kutsiyet de atfetmektedir. Bu bağlamda keşişlerin üstlendikleri sorumluluk aynı zamanda bir ibadet şekli olarak da kabul edilebilir. Cluny Başrahibi Muhterem Peter'in manastırda boş zamanı olan keşişlerin kendini bu işe adayışı yönündeki söylevi duruma netlik kazandırmaktadır.

⁴² Kutsal Okuma: Hristiyanlıkta kutsal metinlerin sadece okunmakla kalınmayıp üzerine düşünüldüğü ve dua ile içselleştirildiği manevi bir yolculuktur.

⁴³ Lerercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, 13.

⁴⁴ Benedictus de Nursia, *The Rule of St. Benedict*, 101.

⁴⁵ Bruce, *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism*, 19,113.

⁴⁶ Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. Hanife Güven-Uğur Güven. (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015), 133.

⁴⁷ Cassiodorus, *Institutes of Divine and Secular Learning*, trans. James W. Halporn -Barbara Halporn (Liverpool: Liverpool University Press, 2004), 61; Treharne, *Perceptions of Medieval Manuscripts*, 49.

“Saban kullanamıyor mu? O zaman kalemi eline alsın, bu çok daha yararlı olacaktır. Parşömen üzerinden açtığı karıklara ilahi sözlerin tohumlarını ekecektir. Ağzını açmadan vaaz verecek ve sessizliğini bozmadan, Tanrı’nın öğretisini ulusların kulaklarında yankılandırılacaktır; nihayetinde manastırını terk etmeden, karada ve denizde uzaklara yolculuk edecektir.”⁴⁸

14. yüzyılda Ter Doest Sistersiyen Manastır kütüphane kataloğunun başlığı da buna benzer şekildedir: “Keşişler Tanrı’nın sözünü ağızdan vaaz edemeyeceklerine göre, bunu elleriyle yapsınlar. Transkribe edilen kitaplar gerçeğin pek çok ilanidir.”⁴⁹ Bu tür anekdotlardan da anlaşıldığı üzere keşişler tarafından el yazmalarının kopyalanması kısa süre içinde manastır rutininin önemli bir parçası haline gelmiş ve en önemlisi de bu iş görevlendirilen keşişlerin el emeğine dayalı ibadet şekli olmuştur.⁵⁰

Manastır *scriptorium*unda kitap yapımında atölye şefi, müstensihler, redaktörler, rubrikatörler⁵¹, ressamalar, tezhipçiler ve ciltçilerden oluşan pek çok keşişin varlığından bahsedilebilir. Zor bir görevi üstlenen müstensih, kötü durumdaki bir el yazmasını, uzun ve anlaşılması zor bir metni deşifre etmek ve doğru bir şekilde üretmek için büyük çaba sarfetmekteydi. Bu keşişler tüm parmaklarını kullanarak işine odaklanırdı. Tümüyle el emeğine dayalı kopyalama işi aynı zamanda entelektüel bir iş olarak prestijliydi. Metinler sadece kopyalanmaz aynı zamanda da gözden geçirilir, düzeltilir ve eleştirilirdi. En iyi kopyaların temin edilmesi için büyük bir çaba sarf edilmekte ve nihayetinde farklı manastırlar arasında bir “kütüphaneler arası ödünç verme ve değişim sistemi” söz konusuydu.⁵² Çoğaltma işi tamamlandığında kitaplar manastır geleneğine bağlı olarak ya Aziz Benedictus gibi kutsal sayılan din adamlarına adanır ya da Tanrı’ya sunulurdu. Böylece iş kutsanır ve müstensih keşişlere, Ter Doest Sistersiyen Manastır *scriptorium*unda ve Başrahip Muhterem Peter’in örneğinde olduğu gibi önem atfedilirdi.

Manastır tarafından kutsal kabul edilen bu işlem, planlı ve organize bir şekilde yapılmaktaydı. İlk olarak kitap üretimine başlamadan önce biçim, parşömenin kalitesi ve hazırlanması, sayfa başına sütun sayısı ve sütun başına satır sayısı, süslemenin derecesi ve buna ayrılacak alan, başlıklar, başlık sayfaları ve genel olarak başlıkların eklenmesi ya da çıkarılması gibi hususlar kopyalama başlamadan önce belirlenirdi. Bu tür kararların *scriptorium* başkanı ya da onun tarafından atanan biri tarafından verilmesi muhtemeldir.⁵³ Manastır *scriptorium*larında kaç kişinin çalıştığı ya da kopyalama yapanların tamamının manastır keşişleri olup olmadığı hakkında net bir şey söylenemez. Zira manastır dışından gelen yazarların varlığı da örneklerden anlaşılmaktadır.

⁴⁸ Jean Lerlercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, 123.

⁴⁹ Lerlercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, 123.

⁵⁰ C.H. Lawrence, *Medieval Monasticism* (New York: Routledge, 2015), 115–18; Rodney Thomson, “Scribes and Scriptoria,” *The European Book in the Twelfth Century*, ed. Erik Kwakkel-Rodney Thomson (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 92.

⁵¹ El yazmalarında kırmızı mürekkeple vurgu yapmak için metin ekleyen kişilerdir.

⁵² Lerlercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, 122; Treharne, *Perceptions of Medieval Manuscripts*, 92.

⁵³ Newton, *The Scriptorium and Library at Monte Cassino (1058-1105)*, 135.

Manastır kitap üretimine katkı sunan bu profesyonel kişiler gezgin yazıcılar olarak kabul edilmekteydi.⁵⁴ Diğer yandan niceliksel olarak İngiliz tarihçi Malmesburyli William'ın (ö. 1143) kitap çalışması örneğinde iş birliği yapan kimselerin varlığı göze çarpmaktadır. Pek çok çalışması bulunan Malmesburyli William'ın el yazmalarında farklı yazı biçimlerine rastlanılmıştır. Bunlardan bazılarının profesyonel bazılarının da deneyimsiz kimselerden oluşan William tarafından organize edilen bir ekip olduğu anlaşılmaktadır. Bu kimselerin bir *scriptorium* başkanından ziyade William gibi dönemin önemli yazarları tarafından yönlendirildiği hem bireysel hem de grup halinde çalışma örnekleri manastırda bulunan müstensihlerin nicel ve nitel durumdaki değişkenliğinin anlaşılmasına yardımcı olabilir.⁵⁵ Daha küçük manastır kurumlarında ise daha az sayıda kişilerin olduğu ve kitap üretim sürecinin tek bir kişi tarafından üstlenildiği, profesyonellerin, kaligrafların ve tezhipçilerin farklı yerlerden gelip belirli sürelerde çalıştığı düşünülmektedir.⁵⁶ Gonzalez'e göre manastır *scriptorium*undaki sayının belirlenmesine kitaplar üzerine düşülen notların dikkatli bir şekilde incelenmesi yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda manastır üyesi orijinal metin üzerinde kendini *frater N. Scripsit, N. Monachus notuit*⁵⁷ gibi ifadelerle belirtebilir ve yazarın kimliği bu işaretlerle tespit edilebilirdi.⁵⁸

Bir manastır *scriptorium*unda keşişlerin kitap yapımı ve çoğaltmadaki çalışma süresine bakılacak olursa bu çalışmanın niteliğine, müstensihin profesyonelliğine ve mevsimsel şartlara göre değişmektedir. Bu değişkenlerden biri de göreve ayrılan süredir. Bu süre muhtemel bir keşiş için günde beş saat olarak hesaplanabilmiş olsa da kendini işine adanmış profesyonel bir müstensih için daha kısa bir zaman dilimi olabilir. Bir manastırda yaşayan yazar ya da müstensihin yerine getirmesi gereken dini ve ayinsel görevler vardı ve bu görevlerin süresi de manastır topluluklarının geleneklerine göre değişmekteydi. Profesyonel yazarlar pazar günleri ve bayram günleri hariç her gün çalışabilirken, manastır keşişleri için aynı şey geçerli değildi.⁵⁹ Hatta bu keşişler dini görevlerini yerine getirdikten sonra kopyalama işine çekilebilmekteydi. Bu da manastırda kopyalama süresinin neden uzun olduğunu açıklamaktadır. Buna ilaveten yazma hızı ile kitapların boyutu ve türü arasında ters orantı vardır. Kitabın boyutu arttıkça hızı azalmıştır. Ayrıca resmi yazıların güncel yazılara göre daha yavaş kopyalanması da değişkenler arasındadır.⁶⁰ Nihayetinde ister manastır dışından bir kimse olsun ister manastır üyesi olsun yazar süre ile ilgili herhangi bir not geride bırakmamışsa bu tür işlerin süresinin tam hesaplanması kolay değildir. Diğer yandan yazarın yazma kariyeri de ömrünün uzunluğuna göre değişebilir. Örneğin, yetmiş yaşına kadar yaşamış bir yazarın 50 yıllık bir yazarlık kariyeri olduğu tahmin edilebilir.⁶¹

⁵⁴ Thomson, "Scribes and Scriptoria," 70.

⁵⁵ Thomson, "Scribes and Scriptoria," 78.

⁵⁶ Gonzalez, "Cistercian Scriptoria in the Twelfth and Thirteenth Centuries," 779.

⁵⁷ *Birader N. yazdı, Keşiş N. kaydetti.*

⁵⁸ Gonzalez, "Cistercian Scriptoria in the Twelfth and Thirteenth Centuries," 781.

⁵⁹ Profesyonel yazar olarak çalışan din adamıdır. Bir sözleşme ile ücret karşılığında kitap çoğaltma işini yapardı. Manastırlar da zaman zaman bu profesyonel kişilerle iş karşılığında anlaşma yapmıştır. Yapılan bu sözleşmelerde ne kadar süre içerisinde işi bitirmesi gerektiği yazmaktadır ve hatta o anda başka istinsah işleriyle meşgul olup olmadığı da bu belgelerden tespit edilmektedir. Eef Overgaauw, "Fast or Slow, Professional or Monastic: The Writing Speed of Some Late-Medieval Scribes," *Scriptorium* 49/2 (1995): 211–27.

⁶⁰ Overgaauw, "Fast or Slow, Professional or Monastic," 213.

⁶¹ Thomson, "Scribes and Scriptoria," 75.

Güney İtalya'daki *Brundisium* (*Brindisi*) yarımadasında bulunan Andrew Manastır onuruna Gregory adlı bir keşiş tarafından bir kopyalama işleminde keşiş süre ile ilgili ipuçları vermiştir. Anlatıya göre o, çok yoğun olduğu bir dönemde bu işi üstlenmişti; ancak kopyalanan metin 134-157 sayfaları ya da on sekiz yapraktan biraz daha az olduğu varsayıldığında kopyalama işi pazar günü hariç altı iş gününden fazla sürmüştü. Yani kopyalama hızı günde yaklaşık üç yaprak ya da altı sayfa şeklinde hesaplanmıştır.⁶² Marc Drogin'a göre kitabın tamamının standart boyutlu sayfalara kopyalanmasıyla ortalama bir el yazması üç ila dört ay emeğe denk gelmekteydi. Bir İncil ise haftada altı gün, günde altı saatlik bir yıllık çalışma sonucu kopyalanabilirdi.⁶³ İklim şartlarında ise Orderic kitap yazım aşamasında kış mevsiminin kendisini edebi uğraşlar için aciz bırakacak kadar şiddetli olduğundan dert yanmıştı. Onun, soğuktan dolayı yazmaya ara vererek bahar mevsiminde sıcaklığın artışıyla tekrar yazmaya başlayacağına olan vurgusu yazım sürecinin çok daha uzun olabileceğini göstermektedir.⁶⁴

Genel olarak manastır keşişleri kopyalama ve kitap yazma işini kutsayarak ona önem atfetmişlerdir. Müstensihlerin niceliklerinin ve niteliklerinin zaman zaman değiştiği ve çeşitli aşamalardan geçtiği anlaşılmaktadır. Manastırların *scriptorium*larında üretilen kitaplar da onların kültürel belleğine çok fazla katkı sağlamıştır.

Manastır Scriptoriumda Bulunan Bilgilerin İçerikleri

Keşişler, merkezi otoritenin uygun gördüğü metinleri okuyup içselleştirerek dini faziletlerini yerine getirmiş olurlardı. Kendilerini evrensel bir topluluğun üyeleri olarak hisseden keşişler, kültüştürdükleri azizleri kendilerine örnek alarak geçmiş ile gelecek arasında bağlantıyı korumayı amaçlamışlardır. Pastoral bir özelliğe sahip olan manastır hayatı kendini geleneklere adapte etmiş ve keşişler de bunu sürdürmekte ısrarcı olmuştur. Aktarım konusunda ise tarih her zaman ilgi çeken bir alan olmuştur. 12. yüzyılın önemli tarihçilerinden Freisingli Otto'nun tarihsel yazılarında geniş teolojik kavramlar hâkimdir. Mesih'in Rahip ve Kral olarak görüldüğü Epifani gizemi, eskatolojinin anlamı, göksel Kudüs'ün ve Mahşer gününün tasvirleri örnek olarak gösterilebilir.⁶⁵ Cluny'de ve ona bağlı yerlerde, Aziz Odo ile Ralph Glaber ve Orderic Vitalis arasında, Fleury ve Flavigny vakanüvisleri aracılığıyla bağlantı kuran bir tarih yazıcıları silsilesi vardır. Sistersiyen Tarikatı da bu bağlantıda geride kalmamıştır. Freisingli Otto, Froidmontlu Helinand, Parisli Gunther, Coggeshallı Ralph ve Trois-Fontainesli Aubrey gibi yazarlar birçok anonim kronik yazarıyla yarışır olmuştur. Tarihe olan bu ilgi sadece keşişlerin yazılarında değil, okudukları kitaplarda da görülmüştü. Cluny keşişlerinin Perhiz döneminde Josephus, Orosius, Bede'nin *Chronica* ve hatta Livy gibi yazarların tarihle ilgili eserlerini okudukları bilinmektedir.⁶⁶

⁶² Newton, *The Scriptorium and Library at Monte Cassino (1058-1105)*, 137.

⁶³ Marc Drogin, *Anathema : Medieval Scribes and the History of Book Curses* (New Jersey: Allanheld, Osmun & Co. Publishers, 1983), 15.

⁶⁴ Orderic Vitalis, *The Ecclesiastical History of England and Normandy*, II:110, 244.

⁶⁵ Otto Frisingensis, *The Two Cities: A Chronicle of Universal History to the Year 1146 A.D (Chronica Sive Historia de Duabus Civitatibus)*, trans. Charles Christopher Mierow (New York: Columbia University Press, 2002).

⁶⁶ Lerlercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, 155–56; Bernhard Bischoff, *Manuscripts and Libraries in the Age of Charlemagne*, trans. Michael Gorman (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 153–54.

Antik kronikçileri okumanın yanı sıra Sozomen gibi tarihçilerin, Isidore gibi vakanüvislerin, Jerome ve Gennadius gibi bibliyografların eserleri de okumalarına eklenmişti.⁶⁷ Bu eserlerin yanı sıra Donatus, Priscian, Quintilian'ın gramer üzerine temel eserlerinin bulunması da muhtemeldir.⁶⁸ Neticede manastır yazarlarının klasik yazarlara merakları olmuş ve bilgi üretiminde manastır yazarlarının zaman zaman klasik eserlerden etkilendikleri de söylenebilir.

Cluny'dinadamları her ne kadar klasik yazarları küçümsemiş gibi gözükse de kütüphanelerinde Virgil, Horace, Terence, Plinius, Sallust ve Cicero gibi bilginlerin eserleri de dâhil Roma tarihi ve şiirlerine ait ciltleri korumuşlardı. Bu kitaplar belli günlerde manastır üyelerine okunması için dağıtılmıştır. Hatta bir örnekte 1040'ta Clunylı Peter adlı rahibe, Livius'un Roma tarihiyle ilgili eserinin bir kopyası ödünç olarak verilmişti.⁶⁹ Cluny Manastırı'nın başrahipleri Odilo (994-1049) ve Hugh (1049-1109) uzun başrahiplikleri boyunca edebi alanda da önemli gelişmelere eşlik etmişlerdi. Nasıl Cluny keşişleri ayin geleneklerinin ilk derlemelerini parşömenlere aktarmışsa başrahiplerin erdemleri ve mucizelerinin kaydedildiği hagiografi çalışmalar da ortaya çıkmaya başlamıştı. Başrahip Hugh yönetiminde keşişler yüzlerce tüzük belgelerini bir nüshada toplamışlar ve uzun süre devam eden geleneklerini derleyip hacimli bir kitap olarak arşivlemişlerdir.⁷⁰

Cîteaux Manastır Başrahibi Stephan Harding (ö.1134), manastırda kitap yapımını teşvik etmiş ve üç kâtinin çalışmasıyla iki ciltlik bir İncil'i tamamlamıştır. Hatalardan arındırılması ve anlaşılması için Yahudi uzmanların desteğine başvuran Başrahip Stephanus, İncil ve diğer kitapların çoğaltılmasına destek vermiştir. Onun zamanında Cîteaux'nun keşişleri Latince el yazmaları üzerinde çalışmış ve ileriki yıllarda Cîteaux Manastır kütüphanesinde 100'e yakın kitap birikmiştir.⁷¹ Bunlardan biri *Moralia*'nın ağaç kesme, tahıl hasadı, üzüm toplama, dokuma gibi manastır işçiliğini tasvir eden nüshasıdır. Başrahibin ölümünün ardından manastır meclisi kendi izni olmadan kitap yapımını kısıtlamış ve her türlü tezhibi yasaklayarak tek renk harflerin yazımına izin vermişti. Ancak daha sonraki yüzyıllarda Pontigny Manastır metin örneklerinde çeşitli renkler kullanılmış olup bu kural zamanla geçerliliğini kaybetmiştir.⁷² Her ne kadar Sistersiyen *scriptoriumu* mütevazı olsa da 1200 yılında Himmerod Manastırı'nda 200 cilt üretilmiş, 13. yüzyılda da edebi çalışmalar devam ederek Ren Manastırı (1210 civarı) müzehhipler için el işi tekniklerini gösteren, balıkçılık ve av sahneleri ile hayvanlar dünyasından örnekler veren bir ders kitabı hazırlanmıştır.⁷³ Araştırmacı William'ın çıktıklarına göre tarikatın kanon hukuku çalışmalarına yönelik belirgin hoşnutsuzluğuna rağmen Marienfeld'de Başrahip Nicholas (1321-44) tarafından en az otuz üç hukuk eseri kopyalanmıştır.

⁶⁷ Lerlercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, 156.

⁶⁸ Lerlercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, 14; Bischoff, *Manuscripts and Libraries in the Age of Charlemagne*, 153-59.

⁶⁹ Bruce, *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism*, 89.

⁷⁰ Bruce, *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism*, 19-20.

⁷¹ J.B. Dalgairns, *The Life of St. Stephen Harding* (London: Art and Book Company, 1898), 134-36; Melanie Holcomb, *Pen and Parchment Drawing in the Middle Ages* (New York: The Metropolitan Museum of Art, 2009), 18.

⁷² Williams, *The Cistercians in the Early Middle Ages*, 101.

⁷³ Williams, *The Cistercians in the Early Middle Ages*, 101.

Diğer yandan Dunes keşişleri harfler ve noktaları kullanarak bir sayfa numaralandırma sistemi geliştirmiştir. Aulne ve Vaucelles keşişleri ise bir sayı sistemi üzerinden şifreleme yapmıştır.⁷⁴ Herhangi bir arazi anlaşmazlığı ve saldırılara karşı sözleşmeler ve çeşitli arazi tapuları ciltlenerek kaydedilmiştir. Bu kayıtlara dayalı bilgiler manastırların güvencesi olduğu için önemlidir. Sistersiye Başrahibi Stephen Lexington, bu amaçla sözleşmelerin ve diğer belgelerin harfiyen kaydedilmesine büyük özen göstermiştir.⁷⁵

Cluny ve Sistersiye örnekleriyle *scriptorium* envanterinde bulunan çalışmalar manastır geleneklerine göre şekillenmiş olduğu ve klasik yazarlara da tedirginlikle beraber merakın da devam ettiği anlaşılmaktadır. Tedirginliğin sebebi eserler ya müstehcenlik içermekte ya da pagan mitolojisini sürdürmekteydi. Büyük bir özen ve sabırla kopyalanan metinler, Umberto Eco'nun kurgusundaki gibi onlara maruz kalanların hafızalarında kalıp zihinlerini meşgul etmekteydi.⁷⁶ Örneğin, Ovid'in *Art of Love* (Aşk Sanatı) eseri ya da Terence'nin komedilerini kopyalayan keşişlerin hayal dünyalarına nasıl yansıdığı bilinemez.⁷⁷ Diğer yandan antik olanın saygınlığı ve üslubun mükemmelliği her ne kadar merak uyandırmış olsa da bu özelliklerin Kutsal Metinleri gölgede bırakması, eserlerdeki betimlemelerin, fikirlerin, insani duyguların ve bunların ifade ediliş şekli etkileyiciydi. Bu tarzın İncil'in tamamen içsel, doğaüstü ve ruhani çekiciliğinden daha etkileyici olma kaygısı ise tedirginliğin başlıca sebebiydi.⁷⁸ Neticede klasik kaynaklara manastır kültürü içerisinde küçük ya da büyük bir etki atfetmekten ziyade bu kültürü besleyen tüm kaynaklar içerisinde bunların göreceli bir konumda olması gerekmektedir. Dili, Vulgate tarafından şekillenmiş İncil dili, Hristiyanlık temelli *Kutsal Kitap* rehberliğinde şekillenen manastır kültürü, aynı zamanda düşünme konularında, alegorik tefsir yönteminde, kelime dağarcığında ve hatta edebi eserlerin genel üslubunda ortaya çıktığı gibi patrisliğe dayandırılmaktaydı.⁷⁹ Umberto Eco'nun betimlemesindeki insani hislerin ve şevklerin bu kültürden ayrıştırılması için okunması sakıncalı görünen kitapların sayfalarına zehir çalınması kadar olmasa da her manastır topluluğu kendi geleneğine göre otorite dışı eserlere karşı ciddi tedbirler almış olabilir. Yasaklı bir kataloqlama ile ya da kilitli sandukalar içerisinde manastır üyelerinden uzak tutulmuş olmaları muhtemeldir.⁸⁰ Neticede manastır bilgi içerikleri İncil, Kutsal Metinler, Mezmur ve liturjik kitapları, azizlerin yaşam öyküleri, klasik yazar ve metinleri, din adamlarının yazıları, manastır ders kitapları, edebi ve tarihi kitaplar gibi manastır kültürünü oluşturan tüm çalışmaları kapsamaktaydı.

⁷⁴ Williams, *The Cistercians in the Early Middle Ages*, 102.

⁷⁵ Williams, *The Cistercians in the Early Middle Ages*, 102.

⁷⁶ Umberto Eco, *Gülün Adı*, çev. Şadan Karadeniz. (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2019), 192–98; Yelda Gürlek, "Scriptorium'dan Beytül Hikme'ye: Gülün Adı Işığında Orta Çağ Elyazmaları," *İdil* 91 (2022): 379–87.

⁷⁷ Lerlercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, 123.

⁷⁸ Lerlercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, 128.

⁷⁹ Lerlercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, 127.

⁸⁰ Kitap kataloqlaması için bkzn. Richard Sharpe, "Accession, Classification, Location: Shelfmarks in Medieval Libraries," *Scriptorium* 50/2 (1996): 279–87; John Willis Clark, *The Care of Books* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 116.

Kitap Temini ve Muhafaza Yöntemi

Bir el yazması, sermaye yatırımı anlamına gelmekteydi. Klasik yazarlardan Seneca ve Cicero'nun bir kitabını kopyalamak için gerekli parşömen sağlamanın yolu bir koyun sürüsünden geçmekteydi. Cilt cilt eserlerin oluşması için deri ve postları temin etmek şarttı. Bunların temininde de manastırların ya vahşi hayvanları (geyik, karaca, domuz) avlama izinleri ya da av hayvanlarını bulabilecekleri ormanlara sahip olması gerekmekteydi.⁸¹ Manastırlar satın alma, bağış ve kopyalama yöntemi ile kitap biriktirebilmekteydi. Özellikle de manastıra giren soylu kimselerin akrabaları, yüksek ruhban sınıfı ve çeşitli kişiler manastıra kitap bağışı yapmaktaydı.⁸² Sistersiyen manastırı olan Pontigny'deki kitap dolabının 1170'li yıllarda bu tür vasıtalarla doldurulduğu kaydedilmiştir. Yüzyılın sonuna doğru Clairvaux Manastırı kütüphanesinde 340 eser, daha sonraki yıllarda Ter Doest ve Dunes'n kütüphanelerinde toplam 1200 cilt kitap olduğu varsayılmaktadır. Bunlar arasında Kilise Babalarına ait 259 eser, 93 tıp kitabı, Aziz Augustinus'un 77 yazısı ve Aziz Bernard'ın 33 eseri bulunmaktaydı.⁸³ Sistersiyen manastırlarında kitapların ciltlenmesinde pahalı tokalar ve cilt malzemelerinin kullanımına izin verilmemiştir. Zira takriben 1237 yılında Milano'daki manastırın yağmalanması esnasında kitapların ciltlenmesinde kullanılan malzemelerin çalınması izin verilmemesinin nedenini açıklamaktadır.

Malzeme temin örneklerinde ise Beaulieu Manastır kayıtlarında manastır atölyesinde dana derisinden çok koyun derisinden parşömen yapıldığı kaydedilmiştir. Buna göre sadece 1270 yılında manastırın tabakhanesinden altmış üç koyun derisi alınmıştır. Ancak 20 libre kuru mürekkep, bir mürekkep kutusu, cilt ipliği ve kitap tokaların yanı sıra bazı derilerin de satın alınması gerekmiştir. Pazar ve panayırlara parşömen götürülüp satıldığına dair ibareler de dikkat çekmektedir.⁸⁴

Benedictus'un başrahipliği esnasında kitapların temini ve el yazmalarının kopyalanmasına dair herhangi bir ifadenin varlığına rastlanmazsa da keşişlerin kitap, yazı tableti ve kalemlere ancak başrahip izniyle erişimi olabileceği vurgusu⁸⁵ okur-yazar varlığının göstergesidir. Ayrıca Benedikten manastırları da keşişlerin okuması için yeterli kitap deposuna sahiptir.⁸⁶ Kitaplara dair diğer bir vurgu ise Aziz Benedictus'un keşişlerin kitap kullanımına gösterdiği önemdir. Kitabın nadir ve çok pahalı olması nedeniyle Aziz Benedictus keşişlerine okudukları kitapları ve "mümkünse sol elleri ile tutsunlar, harmanilerinin kollarına sarsınlar, kitabı dizlerinin üstüne yerleştirsinler; sağ elleri ise tutma ve sayfa çevirme için boşta kalmalıdır"⁸⁷ gibi talimatlarda bulunmuştur.

Özellikle İncil ve Mezmur gibi dini kitaplar, kutsiyetten dolayı muhafazası çok önemliydi. Keşiş ya da rahibelerden oluşan dini bir topluluk, aristokrat patronlar ya da bir kasabadaki hatta bir vilayetteki tüm bir sosyal grup kitapların sahipleri olabilirdi.

⁸¹ Lerlercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, 123.

⁸² Gonzalez, "Cistercian Scriptoria in the Twelfth and Thirteenth Centuries," 805.

⁸³ Williams, *The Cistercians in the Early Middle Ages*, 100.

⁸⁴ Williams, *The Cistercians in the Early Middle Ages*, 102.

⁸⁵ Benedictus de Nursia, *The Rule of St. Benedict*, 101.

⁸⁶ Benedictus de Nursia, *The Rule of St. Benedict*, 29; Lanfranc, *The Monastic Constitutions of Lanfranc*, ed. David Knowles (Oxford: Clarendon Press, 2002), 29–31.

⁸⁷ Alıntılan eserler. Clark, *The Care of Books*, 106; Manguel, *Okumanın Tarihi*, 33.

Kitabın kutsal ve bu yüzyıllarda Hristiyan dininin özü olan temel niteliği sayesinde bazı metinler kutsal emanet, kutsallaştırılmış eser, temel kayıtların kutsal deposu olarak saygıdeğer statüsünü korumuştur.⁸⁸ Bu kitaplar, çoğunlukla olağanüstü durumlarda ilk kurtarılması gereken kitaplar listesinin başında gelmiştir. İstilalar sonucu pek çok değerli eşyaların arasında kitaplar da yağmalanmıştır. Kutsal kitapların yağmacıların elinden kurtarılmasında adanmış kullar devreye girerek kitabın fidesini ödemekte ve kitapların kötü kimselerin ellerinden kurtarılıp kiliselere bağışlanarak kurtarıcılarına dua edilmesi anekdotları sıkça göze çarpmaktadır.⁸⁹ Kitapları korumanın diğer yöntemi ise aforoz edilme tehdidiydi. Kitabın sorumluluğunu üstlenen kimseler onların korunmasından da sorumluydu; aksi durumda kitapların kaybolması ve zarar görmesinde bahsedilen yaptırımla karşı karşıya kalırlardı. Manastır duvarlarının dışında bir kimseye kitap emanet edilmişse ona karşı ağır bir teminat bırakılmış demektir. Lakin hiçbir rehin bir kitabın kaybını telafi edecek kadar değerli olmamış ve bu yüzden manastır toplulukları bazı koşullarda ödünç vermeyi yasaklayan katı kurallara çıkmışlardır.⁹⁰ Kitaplar her türlü tehdiye karşı Tanrı'nın koruması altına alınmış ve onlara bir kutsiyet atfedilmiştir. Bundan dolayı kitapların çalınması durumunda sayfaları üzerinde yazılan beddualar vasıtasıyla lanetlenme gibi caydırıcı yöntemler de kullanılmıştır.⁹¹ Kitapların çalınmasına ilaveten onların diğer tehlikelerden korunmasına karşı da bazı tedbirlerin alındığı örneklerden anlaşılmaktadır.⁹² 11. yüzyıl başlarında Albuinus el yazmasında okuyucuya hitaben düşülen bir uyarıda "iyi hazırlanmış bir kitabın yazarına saygı duyulması gerektiği ve kitabın fare tarafından kemirilmesine, kitap kurdu tarafından tahrip edilmesine ve nem gibi çeşitli problemlere karşı önlemlerin alınması" belirtilmiştir.⁹³ Neticede lanetlemede, kopyalama ve hırsızlık tehlikesiyle bağlantılı olarak kitaplar zaman zaman kutsal kişilere atfedilmiş ve böylece atfedilen azizler tarafından korunduğu inancı da toplumda oluşturulmuştur.

Farklı manastır uygulamaları çerçevesinde kitapların temin, muhafaza ve üretimine dair benzer yöntemler dikkat çekmektedir. Bunlardan Cluny ve Benedikten manastırlarında kitaplardan sorumlu bir görevlinin varlığı söz konusudur. Kitap üretiminde gerekli olan tüm araç ve gereçlerin sorumlu kişiler tarafından temiz tutulmakta, tadilat işleri yapılmakta ve eğer olursa, bu kimseler tarafından envanterin zararının karşılanması gibi yaptırımlar mevcuttu. Başrahipler her ne kadar bir görevli atamış olsa da tüm kitapların sorumluluğunu üstlenmekte ve onları korumakta dikkatli ve bilgili olması gerekmektedir. Kitaplar ödünç verilirken ve alınırken günümüzdeki kayıt sistemini andıran bir defter kaydı yöntemiyle güvenceye alınmıştır.⁹⁴ Bu iki manastırın bilgi muhafaza yöntemi devamındaki manastır kurumları tarafından genişletilerek takip edilmiştir. Kitaplar her türlü tehdiye karşı güvence altına alınmış, onların dolaşımı büyük bir titizlikle kaydedilmiş ve üretimine de özen gösterilmiştir.

⁸⁸ Treharne, *Perceptions of Medieval Manuscripts*, 64–65.

⁸⁹ Treharne, *Perceptions of Medieval Manuscripts*, 72; Bağış örneği için bkzn. Bischoff, *Manuscripts and Libraries in the Age of Charlemagne*, 60.

⁹⁰ Drogin, *Anathema*, 46.

⁹¹ Newton, *The Scriptorium and Library at Monte Cassino (1058-1105)*, 222; Drogin, *Anathema*, 47, 62-64.

⁹² Clark, *The Care of Books*, 108–9.

⁹³ Newton, *The Scriptorium and Library at Monte Cassino (1058-1105)*, 222.

⁹⁴ Clark, *The Care of Books*, 99–104.

Sonuç

Orta Çağ manastır *scriptorium*ları, bilginin sistemli bir şekilde üretildiği, çoğaltıldığı ve korunduğu kurumsal alanlar olarak yazılı kültürün sürekliliğini sağlamıştır. Bu alanlar sadece dini metinlerin korunmasıyla sınırlı kalmayıp, teoloji, edebi ve tarihi pek çok metinlerin aktarılmasıyla Avrupa düşünce yapısının da şekillendiği kurumsal alanlar olmuştur. Kilisenin otoritesi altında şekillenen manastır yazılı kültürü Hristiyan kimliğinin de devamlılığını sağlamıştır. *Scriptorium*da bilgiye sadece kutsallık atfedilmemiştir, aynı zamanda burada yazılan ve kopyalanan tüm kitaplar manastır mülkü olarak manastıra ekonomik güç ve statü de kazandırmıştır.

Manastır *scriptorium*unda bilgi üretiminde kullanılan çeşitli yazım araç ve gereçlerindeki dönüşüm teknolojik gelişmelere de katkı sağladığını göstermektedir. Papirüsten parşömene, kamyş kalemden tüy kaleme, balmumu tabletlerinden parşömen parçalarına kayıtlar gibi teknik gelişmeler bilgiyle kurulan dönüşümün anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

12. ve 13. yüzyılın sonlarında üniversitelerin yaygınlaşması, ticaretin hızla gelişerek burjuva sınıfının güçlenmesi ve şehirleşme oranının artışıyla bilginin yönü manastırlardan üniversite ve kolejlere kaymıştır. Manastır kütüphaneleri bilgi hazinesi olarak değerini korumaya devam etmiş olsa da üniversite öğrencilerinin kitap talebi ve ortaya çıkan okur-yazar orta sınıfın teşvikiyle şehirlerde ve kasabalarda daha modern yazı atölyeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Profesyonel yazarları sayısı hızla artmış ve bazen şehirlerdeki bürokratik işlerde bazen de gezici yazar olarak manastırlarda karşılaştığımız gibi kopyalama işlerinde çalışmışlardır. Bilgi üretimi manastır keşişlerinin tekelinden yavaşça çıkarak şehirlerin yetiştirdiği bu kimselere geçmeye başlamıştır. Bahsedilen yüzyıllarda arazi işlemleri ve ticaretteki artış yazılı belgelerin yerel olarak hazırlanmasını gerektirmiştir. Bu da okur yazar sayısının artmasında önemli bir etken olmuştur. Manastır dışındaki bireylerin de günlük işlerini yürütebilecek kadar okuma yazma bilmesi bireysel öğrenmeyi de hızlandırmıştır. İnsanlar evlerinde el yazmaları üretmeye ve kitap koleksiyonu yapmaya devam etmiştir. Paris ve Oxford Üniversiteleri gibi kamusal alanların kütüphaneleri önemli bilim merkezleri haline gelmiştir. Yunan ve Roma yazarların eserlerinin yanı sıra pek çok bilgi birikiminin bu dönüşüm içerisinde korunması sağlanmış ve günümüze aktarılmasında aracı kurumlar olarak tarihsel süreçte yerini almışlardır.

KAYNAKÇA

- Benedictus de Nursia. *The Rule of St. Benedict*. Translated by Carolinne White. London: Penguin Books, 2008.
- Bischoff, Bernhard. *Manuscripts and Libraries in the Age of Charlemagne*. Translated by Michael Gorman. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Brown, Michelle P. *Understanding Illuminated Manuscripts*. California: The J. Paul Getty Museum, 1994.
- Bruce, Scott G. *Silence and Sign Language in Medieval Monasticism: The Cluniac Tradition 900-1200*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Cassiodorus. *Institutes of Divine and Secular Learning*. Translated by James W. Halporn - Barbara Halporn. Liverpool: Liverpool University Press, 2004.
- Chrysogonus Waddell, ed. "Exordium Parvum." *Narrative and Legislative Texts From Early Citeaux*. Citeaux: Commentarii Cistercienses, 1999.

- , ed. "Instituta Generalis Capituli Apud Cistercium." *Narrative and Legislative Texts From Early Citeaux*. Citeaux: Commentarii Cistercienses, 1999.
- Clanchy, M. T. *From Memory to Written Record: England, 1066-1307*. Chichester, West Sussex, UK; Malden, MA: John Wiley & Sons, 2013.
- Clark, John Willis. *The Care of Books*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Conrad of Eberbach. *The Exordium Magnum of Conrad of Eberbach : The Great Beginning of Citeaux, A Narrative of the Beginning of the Cistercian Order*. Edited by E. Rozanne Elder. Translated by Benedicta Ward - Paul Savage. Minnesota: Cistercian Publications, 2012.
- Dalgairns, J.B. *The Life of St. Stephen Harding*. London: Art and Book Company, 1898.
- Demir, Seda. "Karolenj Rönesansı Bağlamında Kütüphaneler, Manastırlar ve Karolenj El Yazmaları." *Türk Kütüphaneciliği* 35/2 (2021): 183–207.
- Douglass, Ralph. "How to Make Your Own Goose Quill Pen." *Pen Design* 52/1 (1950): 21–21.
- Drogin, Marc. *Anathema : Medieval Scribes and the History of Book Curses*. New Jersey: Allanheld, Osmun & Co. Publishers, 1983.
- Eco, Umberto. *Gülün Adı*. Çeviren: Şadan Karadeniz. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2019.
- Genç, Özlem. *Orta Çağ Avrupası: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Hayat*. İstanbul: Kronik Kitap, 2022.
- Goff, Jacques Le. *Ortaçağ Batı Uygarlığı*. Çeviren: Hanife Güven-Uğur Güven. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015.
- Gonzalez, Ana Suarez. "Cistercian Scriptoria in the Twelfth and Thirteenth Centuries." *Culture and Society in Medieval Galicia: A Cultural Crossroads at the Edge of Europe*, edited by James D'Emilio, 765–811. Leiden: Brill Academic Publications, 2015.
- Gürlek, Yelda. "Scriptorium'dan Beytül Hikme'ye: Gülün Adı Işığında Orta Çağ Elyazmaları." *İdil* 91 (2022): 379–87.
- Holcomb, Melanie. *Pen and Parchment Drawing in the Middle Ages*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2009.
- Isidore of Seville. *The Etymologies of Isidore of Seville*. Translated by Stephen A. Barney, W.J. Lewis, J.A. Beach, Oliver Berghof. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Lanfranc. *The Monastic Constitutions of Lanfranc*. Edited by David Knowles. Oxford: Clarendon Press, 2002.
- Lawrence, C.H. *Medieval Monasticism*. New York: Routledge, 2015.
- Lerlercq, Jean. *The Love of Learning and the Desire for God: A Study of Monastic Culture*. Translated by Catharine Misrahi. New York: Fordham University Press, 1982.
- Manguel, Alberto. *Okumanın Tarihi*. Çeviren: Füsun Elioğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Newton, Francis. *The Scriptorium and Library at Monte Cassino (1058-1105)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Ordericus Vitalis. *The Ecclesiastical History of England and Normandy*. Translated by Thomas Forester. Vol. II. London, 1854.
- Otto Frisingensis. *The Two Cities: A Chronicle of Universal History to the Year 1146 A.D (Chronica Sive Historia de Duabus Civitatibus)*. Translated by Charles Christopher Mierow. New York: Columbia University Press, 2002.
- Overgaauw, Eef. "Fast or Slow, Professional or Monastic: The Writing Speed of Some Late-Medieval Scribes." *Scriptorium* 49/ 2 (1995): 211–27.
- Sharpe, Richard. "Accession, Classification, Location: Shelfmarks in Medieval Libraries." *Scriptorium* 50/2 (1996): 279–87.

- Stones, Alison. "Scriptorium: The Term and Its History." *Perspective* 1, (2014): 113–18.
- Thomas, Alan G. *Great Books and Book Collectors*. London: Chancellor Press, 1975.
- Thomas, Owen. "The Mighty Pen." *The Christian Science Monitor*, 2001.
- Thomson, Rodney. "Scribes and Scriptoria." *The European Book in the Twelfth Century*, edited by Erik Kwakkel - Rodney Thomson. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Treharne, Elaine. *Perceptions of Medieval Manuscripts: The Phenomenal Book*. Oxford University Press, 2021.
- Williams, David H. *The Cistercians in the Early Middle Ages*. Trowbridge: Cromwell Press, 1998.
- Zerdoun Bat-Yehouda, Monique. *Les Encres Noires Au Moyen Âge*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1983.
- <https://www.historyofpencils.com/writing-instruments-history/history-of-quill-pens/>
Erişim: 14.01.2025; <https://www.regia.org/research/church/quill2.htm>